

راهکارهای اجرایی گسترش عفاف و حجاب

معصومه خدادادی^۱ و معصومه پردل^۲ و لیلا شاه مرادی^۳

چکیده

تمامی انسان ها چه در جوامع دینی یا غیر دینی همواره حجاب و پوشش داشته اند که عامل آن حیا و عفاف است که در فطرت انسان ریشه دارد، دین مبین اسلام نیز با وضع حجاب حد و حدود آن را مشخص کرده است. مسئله حجاب یکی از جنجالی ترین مسائل دیروز و امروز است. مسئله ای که در گذر زمان دچار فراز و نشیب های زیادی شده است. بر اثر نفوذ فرهنگ های غلط و بیگانه از مسیر اصلی و اسلامی خود منحرف گشته و به فرهنگ برهنگی انجامیده است بر این اساس در این نوشتار با روش تحلیلی و توصیفی منابع مربوط با حجاب و عفاف بر آن شده ایم در حد امکان راهکارهای ارائه دهیم تا جامعه ای ایمن و محیطی سرشار از آرامش و آسایش داشته باشیم لذا تلاش در تبیین معقول و خردپذیر حجاب برای نسل های امروزی و قشر فرهیخته و اهل تفکر امری حیاتی برای عصر حاضر است.

واژگان کلیدی: حجاب، عفاف، نهادینه سازی، گسترش، راهکار

^۱ . طلبه سطح ۲، حوزه علمیه الزهرا (سلام الله علیها)، استان تهران، شهرستان وایان. masomehkodadady1383@gmail.com

ORCID:0009-0005-8958-2258

^۲ . طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا (سلام الله علیها)، استان تهران، شهرستان اسلامشهر وایان motherpordel@gmail.com

^۳ . طلبه سطح ۲، حوزه علمیه الزهرا (سلام الله علیها)، استان تهران، شهرستان اسلامشهر وایان @leilashahmoradi090@gmail.com

یکی از بزرگترین معضلات کشور ما طی سالیان گذشته کمرنگ شدن تدریجی عفاف و حجاب در جامعه بوده است. در واقع این مشکل از آنجا ناشی می شود که رکن های اساسی و اصلی دین اسلام فرایند نهادینه شدن را به درستی طی نکرده اند و به همین دلیل اکنون شاهد بازگشت مجدد به برخی رفتارهای خلاف دین و اسلام از جمله پدیده بدحجابی و بی حجابی در جامعه هستیم. برای ایجاد یک محیط سالم و بدون نگرانی و تنش انسان ها ملزم به رعایت کردن حجاب هستند، چرا که ریشه بسیاری از انحرافات از بی حجابی و بی عفتی نشات می گیرد.

مفهوم شناسی

✓ تعریف لغوی «حجاب»

برای واژه «حجاب» در میان زبان شناسان عرب، دو معنای اصلی ذکر شده است:

۱. حجاب، به مفهوم مانع و حایل میان دو چیز است، خواه آن دو چیز از امور مادی و اشیای محسوس باشد و یا از امور معنوی و غیر محسوس.

راغب چنین می گوید: «حجب و حجاب به معنای منع از وصول و رسیدن دو چیز به همدیگر است»^۱

صاحب مقایس اللغه نیز می آورد: «حجاب، دارای یک معنای اصلی است و آن منع است. گفته می شود: حجبته، یعنی او را منع کردم» همچنین در «مصباح» آمده است: حَجَبَ «به معنای منع است و از همین رو به پوشش حجاب گفته می شود، زیرا پوشش مانع از مشاهده می شود و به دربان حاجب گفته می شود چون مانع و بازدارنده از ورود دیگران است. اصل معنای حجاب، جسمی است که بین دو جسد حائل می شود و گاه بر امور معنوی نیز به کار می رود؛ از این رو گفته شده است: «عجز» حجاب میان انسان و مراد اوست و «معصیت» حجاب بین بنده و پروردگار اوست.^۲

۲. حجاب به معنای ستر و پوشش

«حجاب یعنی پوشش و حجاب درون انسان، یعنی آن چه که بین قلب و سایر آن حائل می شود»

۱. حسین راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۱۹.

۲. عیسی زاده، عیسی، پوشش و راهکارهای ترویج فرهنگ عفاف و حجاب، گروه فرهنگنامه های قرآنی، ۱۳۹۸، <https://quran.isca.ac.ir/>

چنان که ابن منظور نیز در لسان العرب، حجاب را به معنای ستر دانسته و گفته است: «حجاب به معنای ستر و پوشش است؛ «حجبه» یعنی آن را پوشانید، زن محجوب، زنی است که پوشیده باشد».

واژه حجاب در آیه «وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ...»^۱ و آیه «وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ...»^۲ نیز به معنای منع و مانع است و به پوشش نیز از این رو حجاب گفته می‌شود که مانع از دیدن است.

✓ تعریف اصطلاحی «حجاب»

حجاب در اصطلاح فقه، به معنای پوشش ویژه‌ای برای زنان است که مانع و بازدارنده نگاه نامحرمان به او و یا مانع انگیزش تمایل جنسی مردان باشد.

✓ معنای لغوی «عفاف»

«عفاف» واژه‌ای عربی است که با فرهنگ اسلامی وارد زبان فارسی شده‌است.

عَفَّت «حالت نفسانی است که مانع تسلط شهوت بر انسان می‌گردد و انسان عقیف کسی است که با تمرین و تلاش مستمر و پیروزی بر شهوت، به این حالت دست یافته باشد»^۳.

ابن منظور نیز در لسان العرب می‌گوید: عَفَّت «خود نگهداری از غیر حلال، کارهای حرام و طمع‌های پست است، عفت پیشگی یعنی خود نگهداری. در قاموس قرآن آمده است: عَفَّت «به معنای مناعت است در شرح آن گفته‌اند: حالت نفسانی است که از غلبه شهوت باز دارد. پس باید عقیف به معنای خود نگهدار و با مناعت باشد»^۴.

✓ معنای اصطلاحی «عفاف»

«عفاف» اصطلاحی اخلاقی است. صفت عفاف در علم اخلاق از مهم‌ترین فضایل اخلاقی شمرده شده است، ملاصدرا عفاف را در «اسفار» این‌گونه تعریف کرده است: عفاف، «مَنَشی است که منشأ صدور کارهای معتدل می‌شود نه پرده‌داری می‌کند و نه گرفتار خمودگی شود»

۱. احزاب: ۵۳.

۲. اعراف: ۴۶.

۳. حسین راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۵۷۳.

۴. عیسی زاده، عیسی، پوشش و راهکارهای ترویج فرهنگ عفاف و حجاب، گروه فرهنگ‌نامه‌های قرآنی، ۱۳۹۸. <https://quran.isca.ac.ir/>

خواجه نصیر الدین طوسی در تعریف آن می نویسد: «عفاف آن است که نیروی شهوت مطیع عقل باشد تا تصرف او به اقتضای رأی او بود و اثر خیریت در او ظاهر شود و از تعبد هوای نفس و استخدام لذات فارغ شود»

سیدمحمدحسین طباطبایی، عفاف را از اصول سه گانه فضیلت های اخلاقی می داند که صبر، حیا، ایثار، سخاوت، و... برشاخه آن می روید. او پس از آن که قوای شهوانی، غضبی و فکری را منشأ و خاستگاه تمامی اخلاق انسانی برمی شمرد، می گوید: حد اعتدال در قوه شهوانی «عفاف» و افراط و تفریط در آن «شره» و «خمود» نامیده می شود.

بر اساس معانی یادشده عفاف معنایی وسیع تر از پاکدامنی از فحشاء دارد.

✓ عفاف در قرآن

در قرآن کریم نیز عفاف به همین معنای وسیع به کار رفته است که می توان به دو نمونه زیر اشاره کرد:

۱. «وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ» (۱۵) «و کسانی که [وسیله] ازدواجی نمی یابند باید پاکدامنی پیشه کنند تا خدا آنان را از فضل خود توانگرشان سازد.»

۲. «لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا» [صدقات] حق نیازمندی است که در راه خدا [به سبب جنگ یا طلب دانش یا بیماری یا عوامل دیگر] در مضیقه و تنگنا افتاده اند [و برای فراهم کردن هزینه زندگی] نمی توانند در زمین سفر کنند؛ فرد ناآگاه آنان را از شدت پارسایی وعفتی که دارند توانگر و بی نیاز می پندارد. [تو ای رسول من!] آنان را از سیمایشان می شناسی. [آنان] از مردم به اصرار چیزی نمی خواهند. و شما ای اهل ایمان! آنچه از مال [با ارزش و بی عیب] انفاق کنید، یقیناً خدا به آن داناست.» دراین آیه واژه عفاف در معنایی فراتر از عفاف جنسی به کار رفته است، که عبارت است از عفاف معیشتی و اقتصادی می باشد.

با توجه به معانی حجاب و عفاف می توان به این نکته اشاره نمود که عفاف یک نیروی باز دارنده درونی است و حجاب یک مانع و حافظ بیرونی است که وجود هر یک از آن دو می تواند به نوعی در پدید آمدن و تداوم دیگری نقش داشته باشد و به تعبیر دیگر شاید بتوان گفت، حجاب نشانه و بازتاب بیرونی عفاف است و از سوی دیگر، به تعبیر قرآن رعایت حجاب ظاهری می تواند سبب طهارت درونی که همان عفاف است باشد.

۱. نور، آیه ۳۳. ۲.

۲. بقره، آیه ۲۷۳.

ابعاد ایجابی و سلبی حجاب^۱

حجاب به معنای پوشش اسلامی، دارای دو بُعد ایجابی و سلبی است. بُعد ایجابی آن، وجوب پوشاندن بدن و بُعد سلبی آن، حرام بودن خودنمایی برای نامحرم است. این دو جنبه باید در کنار یکدیگر باشند تا حجاب اسلامی محقق شود. گاهی مشاهده می شود زنان محجبه در پوشش خویش از رنگ و جنس تحریک کننده استفاده می کنند که در عین پوشیده بودن بدن، زیبایی آن آشکار است، گویی که اصلاً لباس نپوشیده و این دور از روح و هدف حجاب است. پوشش اسلامی از ضروریات دینی است و هیچ مسلمانی نمی تواند در اصل آن تردید کند زیرا هم قرآن مجید به آن تصریح کرده است و هم روایات بسیاری بر وجوب آن گواهی می دهد. به همین دلیل، فقیهان شیعه و سنی به آن فتوا داده اند.

همان طور که نماز و روزه به دورانی خاص اختصاص ندارد، دستور پوشش نیز چنین است و ادعای عصری بودن آن، بی دلیل و غیرکارشناسانه است. از جمله مباحث بنیادین در ساماندهی به اخلاق عفاف و حجاب، رابطه آدمی با بدن خویش است. در اندیشه دینی، بدن عرصه مهم و خطیری است که می تواند نقطه مقابل روح واقع شده و موجب سقوط و انحطاط اخلاقی فرد شود یا به کمک روح بیاید و زمینه را برای رشد و تعالی معنوی فرد فراهم کند. از این روست که نحوه نگرش به بدن و هنجارهای مترتب بر آن در اغلب ادیان و از جمله اسلام مورد توجه قرار گرفته است.

مباحثی همچون تعریف حلقه محارم، حریم و حدود ازدواج، رابطه جسمی و جنسی زوجین، نحوه رابطه مردان و زنان در عرصه اجتماع و به ویژه مسئله پوشش، مجموعه ای از آموزه ها و رفتارها را در اندیشه اسلامی گرد هم آورده است. با این همه نباید غفلت کرد که فرهنگ عمومی و نظامواره های ارزشی در اجتماع، پایه گذار رفتار نسل ها هستند و این فرهنگ عمومی به همان اندازه که از دین و اخلاق اثر می پذیرد، از تبلیغات و ادبیات عمومی و الگوها و تربیت و حاکمیت نیز متأثر می شود.

۱. حسینی، مرویان، ۲۶ راهکار برای گسترش فرهنگ «عفاف و حجاب» ۱۳۹۵ / <https://www.mashreghnews.ir>

در می آورد. غریزه جنسی، غریزه ای نیرومند و عمیق است که هرچه بیشتر اطاعت شود، بیشتر سرکش می شود و بهترین گواه آن، وضعیت دنیای غرب است که با رواج بی حیایی و برهنگی، اطاعت از غریزه جنسی بیشتر شده است.

کسانی که در قالب تحقیقات علمی یا سخنان عوامانه این شبهه را دامن می زنند که همه گرفتاری های کشورهای اسلامی و شرقی بر سر مسئله غریزه جنسی، ناشی از محدودیت هاست و راهکار ارائه می کنند که باید موانع برداشته و روابط جنسی آزاد اعلام و حتی به کودک و نوجوان آموزش داده شود تا این حرص و ولع برطرف شود.

✓ پایداری نهاد خانواده

کارکرد دیگر گسترش فرهنگ حجاب و عفاف، پایداری نهاد خانواده است. فاصله گرفتن از بی بند و باری های اخلاقی، التذاذهای جنسی را به محیط خانه محدود می کند و به اتصال و ارتباط قوی تر زوجین و استحکام کانون خانواده و کارکردهای متنوع آن منجر می شود. امروزه یکی از اولویت های اساسی فرهنگی اجتماعی غرب، جست و جوی راه های جبران در مسیر حفظ و تقویت نهاد خانواده است. با فرهنگ برهنگی و برهنگی فرهنگی نمی توان امنیت، صمیمیت، همکاری، پویایی و سلامت ذهن و ضمیر و رشد را در درون خانواده انتظار داشت.

✓ حفظ و استیفای نیروی کار در جامعه

کارکرد دیگر فرهنگ عفاف و حجاب، حفظ و استیفای نیروی کار در جامعه است. جامعه در اضلاع مختلف خویش، رسالت ها و وظایفی به عهده دارد. جامعه علمی، جامعه اداری، جامعه کارگری، جامعه ورزشی و... هر کدام دارای اهداف و شرح وظایفی است. بدحجابی و گسترش لذت جنسی در فضاهای شغلی، التهابات عاطفی و جنسی را دامن می زند و تمرکز نیروی کار در فضاهای گوناگون کاهش می یابد. اگر کلاس و اداره و خیابان و فروشگاه و کارخانه، میدان خودنمایی های جنسی و کامجویی های شهوانی و عرضه جسم و پیکر شود، جامعه تعطیل می شود و رشد و پیشرفت و توسعه و اهداف شغلی و سلامت کاری زیر سؤال می رود. سلامت اقتصادی نیز در پرتو گسترش فرهنگ حجاب و عفاف فراهم می شود.

اگر خودنمایی ها و جلوه گری باب شود و به مدگرایی و زندگی مصرفی دامن زده شود، فقر و فاصله طبقاتی به وجود می آید، بخش زیادی از سرمایه های اقتصادی به طور نامناسب هزینه و روح و تفکر و شرافت های اخلاقی و فضایل

انسانی به حاشیه رانده می شود. البته بیشتر اظهار نظرها درباره حجاب، بحث را بر پوشش زن معطوف و کمتر به پوشش مرد توجه کرده اند.

این مطلب از جهاتی چند قابل توجه است: اول اینکه، این قاعده تا حدی عادی و طبیعی است چرا که زن مظهر جمال و زیبایی است و مرد مظهر شیفتگی و، اگر زن سالم باشد، مرد فاسد راه به جایی نمی برد. دوم اینکه، قرآن کریم به مردان هم توجه کرده و فرموده است: مردان باید چشم خویش را از نگاه به نامحرمان فرو گیرند و عفت خود را حفظ کنند (سوره نور آیه ۳۰) از سوی دیگر، مردان هم باید از برهنگی و خودنمایی و تشبّه به زن و تلبّس به لباس زنان و آرایش های نامتعارف و شهوت آفرین پرهیز کنند. دست اندرکاران فرهنگی باید با زمینه سازی، تربیت، مراقبت و هشدارهای بجا، عرصه را بر بی بند و باری ببندند و با تقویت و کارآمد کردن نهاد خانواده - که در آن مردان و زنان نیازهای عاطفی و جنسی خویش را به طور کافی و شایسته و متنوع تأمین می کنند- روابط سالم اجتماعی و نشاط و شادابی در فضاهای دوستی را فراهم آورند.

نتیجه گیری

فرهنگ سازی در حوزه دین باید آگاهانه نهادینه شود. پیکره جامعه شامل فرد، خانواده و جامعه است. فرهنگ عفاف و حجاب، یکی از باورهای اصیل دینی است که در سه حیطه یادشده، با توجه به شناسایی مرزهای مفهومی حیا، عفاف و حجاب که جان مایه فرهنگ عفاف هستند و نیز ابزار و شیوه های نو و مؤثر و اطلاعات جامعه شناسی و روان شناختی به جامعه تزریق می شود.

دولت اسلامی موظف است نیازهای اولیه مادی و معنوی شهروندان را تأمین کند. ایجاد امنیت روانی و حس خود ارزش مندی برای مردم جزو وظایف دولت در محدوده تأمین نیازهای معنوی و روانی است که باید آن را به گونه ای روش مند و هدف مند اجرا کند. تنها با تلاش برنامه ریزی شده و جهت دار برای نهادینه سازی و گسترش باورهای دینی و حمایت نهادها و سازمان های دولتی برای حفظ این باورها، زمینه تأمین نیازهای یادشده فراهم می شود. از این رو، فرآیند فرهنگ سازی دولت و حکومت اسلامی را می توان در پنج بخش: شناختی (درک ضرورت) ، هدایتی (آموزش و پرورش) ، حمایتی، نظارتی و حفاظتی بررسی کرد.

طرح اجرایی پیشنهادی این نوشتار عبارت است از اقدام گسترده محلی در محله ها و محیط های محدود، برای جلوگیری از هجوم فرهنگ بی عفتی در بافت های کوچک جامعه و واکسینه کردن مردم عادی در برابر این ویروس فرهنگی. هم زمان با این طرح می توان در شهرها و استان های بزرگ نیز به درمان و مبارزه با عوامل بی عفتی پرداخت و با نهادینه سازی باور دینی در دوره های پیش دبستان، دبستان و راهنمایی و گسترش دادن این باور در همه سطح های سنی و قشربندی های اجتماعی، فرهنگ عفاف و حجاب را در جامعه حفظ کرد. در پژوهش حاضر، پیشنهادهایی نیز درباره کیفیت نهادینه سازی، گسترش و حفظ و نگه داری فرهنگ عفاف و حجاب مطرح شده است که می تواند راه گشای مسئولان دولت اسلامی باشد.

۱. قرآن کریم
۲. حسین راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ص ۲۱۹.
۳. عیسی زاده، عیسی، پوشش و راهکارهای ترویج فرهنگ عفاف و حجاب، گروه فرهنگ‌نگارمه های قرآنی، ۱۳۹۸.
<https://quran.isca.a>
۴. حسینی، مرویان، ۲۶ راهکار برای گسترش فرهنگ «عفاف و حجاب» ۱۳۹
<https://www.mashregnews.ir/c.ir>
۵. فاطمه، جنت، امینی، کبری، راه های ترویج حجاب در عصر حاضر، تحقیقات قرآنی و حدیثی، سال چهارم، شماره هشتم، پاییز و زمستان ۱۴۰۱.
۶. استاد ملک، فاطمه، حجاب و کشف حجاب در ایران، چاپ اول، تهران، مؤسسه مطبوعاتی عطایی، ۱۳۶۷
۷. فتاحی اردکانی، محسن، هاتفی، فاطمه، راهکارهای گسترش و نهادینه کردن عفاف، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، نشر معرفت، سال بیستم شماره ۱۶۰ سال ۱۳۹۰.

